

Ajaloo Instituudi Arheoloogiaarhiiv
Fondi nr. 1
Nim. nr. 70
S.-ü. nr. 24

Põide käh

70:24

1

PÖIDE MAALINNA 1992. A. KAEVAMISTE ARUANNE.

Arheoloogilised kaevamised Põide maalinnal said alguse juba 1990. a. ja jätkusid 1992. a. suvel. Ut. aruanded AI arheoloogia sektori arhiivis ja ühitiilevaadet ENSV TA Toimetistes (Ühiskonnateaduste seeria, 1991, nr. 4, V.LÄUGAS, Investigation of Põide (Kahutsi) ancient monuments, lk. 373-375, tahv. V - VIII)

*

1992. aasta suve kaevamised Põide maalinnal sattusid väga halva aja peale. Kaevamiste ettevalmistamine länges rahareformi-eelsetesse nädalatesse. Valitses täielik ebakindlus nii selles osas, millal rahareformi ildse aset leibab, kui ka selles, mis tingimustel asutused ja inimesed eut raha saavad. Ajaloo Instituut (R.Helme, V.Lang) oli valmis selle suve kaevamised hoopis ära jäätma, sest paistis olema vähe lootust suve jooksul raha saada. Siigisel pole meil aga tavaliselt tööjöudu. Kuna kaevand oli lahti ja ainult kohati kaetud plastikaadi ja mullaga selle peal, siis oli kaevamiste edasiliikkamine järgmisse aastasse ohtlik muistisele. Enneks leidus üliõpilasi ja kaevajaaid, kes olid valmis rahaga ka mõne kuu ootama. Enne jaanipäeva toimunud rahareformi käigus vahetati inimestele vähe raha, lisaks

summiti töökohal palka vastu võtma tshekiraamatuga, mis kehtis ainult ametlikes kauplustes ja mitte maal, kust kaevajad oma toidukraami ostavad. Seetõttu valitses kaevamisel sõna otseoses mõttes nälgi. Kaevajad kannatasid alatoitluse all - tihti läks neil kaevandis piisti töuses silme eest mustaks. Meenutan neid lugupidamisega, sest rasketele tööttingimustele vaatamata, polnud kuulda virisemist ega märgata allaandmise meeleteolusid. Seda suurema häbitundega pean ma mõtlema neist, kes keeldusid lastele ja noortele nende väljateenitud palka välja maksmast väiklase jõnni pärast. Veel järgmise (1993) aasta maikuus polnud Ajaloo Instituut tasunud kaevajatele oma välga ega andnud ka mingit lubadust, et ta seda tulevikuski teeks. Ometi komandeeris neid inimesi välitöödele ei keegi muu kui Ajaloo Instituut, kinnitades seda oma allkirjade ja pitsatiga. Kuna ka Saaremaa muuseumil polnud raha, siis tuli otsida abi mujalt.

*

1992. aastal jätkasime töid alates 8. juulist. M. Mägi - Lüugas (tollal M. Kruv) juhendas muinasjäännuste väljapuhastamist kaevandi lägunaosas, V. Lüugas aga põhiliselt kaevandi põhjapoolses osas ja kirjeldamisel. 1992. aasta suvel jätkasime Põide maalinna kaevandis ~80 sm taseme väljapuhastamist piki kaevandi läänneserva ja

lõunapoolseima ahjuvare Limbert. Ahjuvarest nr. 1 ida pool oli maapind kerge liivakas muld, milles -60-65 sm tasemetel vahel praktiliselt puudusid leitud, kuid aga esines loomaluid.

Kivilade kaevandi SW-osas.

Alustasime kaevandi lõunaosast ruutudest 41-44/1 -80 sm taseme väljapuhastamisega. Töö käigus liikusime edasi ida-suunas järgmistesesse ruutudesse. Nimetatud 1-ruutudes tuli -70-80 sm tasemelt välja rohkesti põlenud kive segamini paeklibuga. Rohkesti leidus söetükikesi, eriti ruutude 41/1 ja 42/1 lääne-poolmikus, kust leiti koguni üksikuid söestunud tuki juppe. Need ruudud olid -70-80 sm tasemel kihilaltki rikkad ka savinöukildude poolest, muud leitud seal aga peaaegu puudusid, ka loomaluid esines keskmisel määral.

Laiendades -80 sm taset nii ida kui põhja suunas, sai selgeks, et umbes sellel siigavusel paljandub laiem, väikestest paekividest ning üksikutest raudkividest tihelade, ilmselt mingi varasem ladestus, mis erines täiesti ülemisest kultuurkibist (vt. fotod nr. 3-4, 7-9, 16-17). Kui ülemises kihis olid enamasti põlenud või lõhutud raudkivid, siis siin oli kivistikuks looduslik kruusa- ja paekivide lade. Kivid olid enamasti köik kumerate ja limarate kantidega. Oma iseloomult sarnanes see täiesti allasulakaevandis paljandunud kivistikuga. Kohati oli lade

tugevamini tuld saanud: taoline koht ilmnes lisaks eelpoolmainitutele veel ka ruudu 44/1 lääne-piiril pikerguse laiguna, mis viis mõtted võimalikule seinajoonele. Sellele viitesid tugevasti põlenud raud- ning paekivid söetlikkestega nende vahel umbes 2 m pikkuse ja 20-30 sm laiuse vööndina piki ruudu 44/1 lääne-piiri.

Pinnas -80 sm taseme peal koosnes ruutude 41-42/1 ja m- vahelises vööndis kruusasasegusest, ilma söetikkideta mullast. M-ruutude ida-poolmikus ilmusid sellesse taas põlenud väiksemad raudkivid, mida algselt sai seletatud ahjuvare lähedusega.

Liikudes -80 sm taseme vältmisega edasi ida suunas, selgusid pikapeale kivilademe piirid. Lade ulatus ida-suunas ruutude 41-44/n keskosas kuni ahjuvarede leeasemeteni (vt. ahjuvarede kirjeldus). See algas kohati juba -70 sm tasemelt (ruudud 41-42/m), täielikumalt aga umbes -80 sm tasemelt ning koosnes segiläbi nii limaratest paer- kui ka raudkivistest. Kivide läbimõõt oli üldjuhul 5-15 sm, kohati 20 sm. Suuremaid kive leidus ruudu 42/1 ida-poolmikus, samuti ruudu 41/1 kirde-veerandikus (kõrgeim kivi tasemel -54 sm) ning ruudu 41/m edela-veerandikus (tasemel -50-60 sm). Ruudu 42/1 edela-veerandikus paljandus kolm horisontaalset paeplaati tasemetel põhjast lounasse -70 sm, -71 sm ja -73 sm, mis kujutasid enesest ilmselt jäänust kunagisest paepõrandast.

Ruutude 43/1-m põhjapoolses osas ja 44/1-m lounapoolses osas pealmise kibi vundamendikivide (suund O-W, vt. eelmise

aasta aruanne) alt tuli välja osaliselt söestunud puidu vööt, milles oli kohati säilinud kõdunenud puitu. Tegemist oli võõndiga, mis jooksis NOO-SSW suunas poolviltu läbi ruutude 44/l-n läuna-osa. Puidukiht asetses -65 sm tasemel vahetult kivilede peal paarikimne sm laiuselt ja umbes 5 sm paksuselt. Söese mulla sees kivid peaegu puudusid, kohati erines liivaseid laike. Seega erines nimetatud võond märgatavalalt läuna poole jäävast kruusaseguse mulla kihist ruutudes 41-42/l-m (vt. eespoolt). Ilmselt oli tegemist põlenud hoone seina jäänustega. Eriti hästi olid palgijäänused säilinud ruudu 43/m lääneosa keskel -68 sm tasemel, kus paljandus kolm paralleelist NOO-SSW-suunalist palgijäänuust, üks neist otse sillutise peal. Palgijäänuustest sai võetud proov nr. 8.

Söeproovi nr. 8 tasemel ulatus suurte seinaplaatide alla mullakiht, milles polnud kive, kuid mille keskel oli söeproovi tukkide jätkuna -69 sm tasemel tahmane viirg paksusega ca 2 sm. Seinajoone paeplaatide alumisest põhjast oli see viirg 8-10 sm madalamal. Viirust munakivisillutiseni oli veel 3-4 sm mulda. Mõõtmine teostati 43-44/m ruutude ühise piiri keskpunktis.

Põlenud tukkide vööndist 10-20 sm põhja poole jääval alal ulatusid -80 sm tasemest välja veel üksikud suuremad kivid (lähimast ca 20 sm), kaevandi edelaosal leidusid iseloomulik kivisillutis aga puudus. Nagu näitasid hilisemad kaevamised, jätkub samasugune kivilade kaevandis põhja pool siigavamal. -80 sm tasemel olid ruudud 45-46/l-p üldiselt kivisteta. Kuna

sama nähe oli iseloomulik ka ülemistele kihtidele ning arvestades, et nimetatud ruutudest on leide vähe, võib arvata, et tegemist on olnud nii varasema kui ka hilisema ehitusjärgu ajal kahe hoone vahel jaotatud.

Kivilademe kirdepoolne piir jooksis poolviltu NW-SSO-suunas läbi ruutude 42-44/n lääneosa, ulatudes kagupoolses nurgas umbes ahjuvare nr. 1 leeeasemeni.

Munakatest koosnev kiht kaevandi edelaosas oli viimarie ja asetses otse puutumatu kruusa peal. Selle all enam tumedat kultuurkihti ja leide ei olnud.

Kui kaugemale põhja poole nimetatud munakate kiht ulatus, seda sai sel aastal ainult osaliselt kindlaks teha, sest kaevandi kesk- ja põhjaosa ei jõutud päris läpuni kaevata (vt. fotod 17-18).

43-44/l-m-ruutude tikust 75 sm põhja pool läppes munakate kiht ära -80 sm tasemel. Ruudu läänepiiri läikas üsna sirge sillutise serv 43-44-ruutude joonest 110-140 sm põhja poolt, kusjuures 30 sm laiuses vööndis oli suuremaid kive, sealhulgas raudkive, mis olid umbes kahe rusika suurused. Siit leidsime 44/n ruudust mitu savinöukildu, mis paiknesid üsna intensiivselt söetükkidega segatud ja tallatud kihis (nr. 503-504). Mõlemad olid -73-74 sm tasemel ja kujutasid endast kedrakeramika tiikke.

44/l ruudus oli paksult raudkive, mis põlenud vesi teravate kantidega, samuti üsna palju söetükke, musta mulda ja vähem loomaluid kui näiteks põhjapoolses naaberryuudus (45/l).

Esimesed leiud, mis aitasid Pöide maalinna kultuurkihi -80 sm taset selles kaevandiosas dateerida, tulid välja ruudu 42/m lääne-poolmiku keskelt kivistiku pealt. Need olid 6-7 savinõukilda, kõik arvatavasti samast liuataolisest Shukeseseinalisest sileda tumeda pinnaga rõust, mille ülg ja kael olid olnud kaunistatud kahe paralleelse joonega. Taolised rõud tuleks Soome ja Kesk-Rootsi (Birka) vastavate paralleelide põhjal dateerida 7. – 9. sajandisse.

Ruudu 41/m idapoolmiku keskelt leiti suurem kogus paksemaseinalise, tasase helepruunika pinnaga rõu kilde (nr. 400). Rõu oli olnud sirgete seintega avarduva kereosaga ning lisna järsu nivendiga ülaosas, kus juures viimase all jooksis ornamendi vöönd vahelduvas suunas viirutatud kolmnurkadest. Kuigi taolisele ornamendile ei ole leitud üht täpseid vasteid, on rõu kuju ning töötlus sarnane mitmetele eeskätt Röaugest tuntud rõudele, mis lubab selle viitamisi dateerida eelpoolkirjeldatud savinõuga samasse aega. Kilde arvatavasti samast rõust leiti hiljem juurde nii ruudust 41/m kui ka naaberruumistest, osa taolise ornamendiga kilda oli tulnud välja ka juba eelmisel aastal.

Liuataoliste Shukeseseinaliste tumeda läikiva pinnaga rõude kilde leidus kivilademe sees ja peal rohkemgi. Need rõud olid kas nivendiga, sealjuures mõnikord mõikaga märkeeritud nivendiga või kumera ülaga, piistja serva ja aheneva suuosaga kausikesed. Rõud võisid olla kas ornamenterimata või kaunistatud joonornamendiga, ühel juhul

ka kahekordse siksakiga (nr. 453). Viimasele sarnase ornamendiga kild oli leitud eelmisel aastal ka asulakaevandist.

Dateerivatest pronksleidudest saadi ruudu 42/m põhjaosa keskelt väike kolmnurkpeaga nöel seenekujuliste otsanuppude ning kolmnurkse stivendi ja rupukesega pea keskel. Kee kinnitamiseks oli ava tehtud nöela varre leiendisse, kett oli kinnitatud nöela tagakiljale. Nöela pea oli olnud hõbetatud. Taolised väikesed kolmnurkpeaga nöelad olid hilisemate suurte kolmnurkpeaga nöelte eelkäijateks ning on Läti, Leedu ja Soome paralleelide põhjal dateeritavad 7. – 9. sajandisse.

Keraamika ning ka muude leidude osas sillutise sees või kohal oli täheldatav, et umbkaudu -70 sm tasemest kõrgemalt leitud keraamika ning leiud kuulusid linnuse hilisemasse, 12. – 13. sajandi asustuskihti, -70 sm tasemest siigavamale jävad leiud aga üldiselt Merovingia ja 18ppu või varaviikingiaega.

Roottudest 41–42/1-m saadi -80 sm taseme võtmisel katsumisel "rasvakana" tunduvaid savinüükilide, mis võiksid kuuluda meie ajaarvamise algusesse. Sealtsamast, ruudu 41/m kirdeveerandikust leiti ka kulumud kantidega jahvekivi katke.

Loomaluude osas osutus kaevandi edelaosa kivilademe alal erandiks ruudu 43/l põhjaosa, kus leidus erinevalt lieljärnid kivilademe piirkonnast loomaluid üsna rohkesti.

Ahju nr. 1.

Ahju nr. 1 paljandus juba eelmise aasta kaevamiste käigus ruutude 41-42/n-o tikuposti ümbruses (vt. eelmise aasta aruanne). 1992. aastal asusime ahju välja puhastama. Ahju sees ca -50-55 sm tasemel läppesid põlenud raudkivid ning asendusid põlenud kivipurruga segatud mullaga. Viimase all paljandus suurest paeplaadist põrand (vt. fotoplaanid, 1992, nr. 1-5, fotod nr. 1-9).

Ahju nr. 1 seinad oli ehitatud hobuseeraku juliselt paiknevatest raud- ja paekividest. Ahjusuu oli suunatud SW poole. Ahjumüür oli ümbrisend serviti paeplaatidest salve (vt. eelmise aasta aruanne; serviti maa sees olnud plaadid on tähistatud kollase värviga). Sel aastal selgusid ahju täpsed mõõtmed. Ahju sisemised mõõtmed olid 100×65 sm (ilma ahjuesise laiendita), ahjusuu esise laiendi mõõtmed olid 125 (laiuti) $\times 65$ cm.

Ahjupõrandaks oli üks suur paeplaat tasemel -65-68 sm, mis oli hiljem ahjuseinte raskuse all murdunud mitmeksi tükiks. Ahju suuava ees põrand laienes. Nimetatud laiend oli kahest küljest piiratud kahe paralleelse serviti asetatud paeplaadiga. Laiend oli väljapoole kergelt kumera esiservaga. Eelpoolkirjeldatud väiksematest paep- ja raudkividest munakate kiht ulatus ahju nr. 1 suuvani ning paiknes seal ca -77 sm tasemel, kuuludes seega ilmselt kokku nimetatud ahjuvarega (vt. fotoplaane). Ahjuesise laiendi servakivide vahelt ahju loodenurgast leiti Shukeseseinalise

sileda tumeda pinnaga savinõu kild (nr. 535). Ahju nr. 1 juurest, 80-85 sm 41-42/n-o ruudu ahjugaluse tagaseina plistplaatist ida pool jooksis sellega rööbiti ca 1,5 m pikkune tukk, mis asus 41-42/o-p-tikust 15 sm lääne pool ja -68-70 sm tasemel. Sellest võtsime söoproovi nr.10. Selle tuki pealt korjasime enne lihe kihia purunenud ja põlenud kive ära. Samal tasemel ida pool oli kivide peal nõge ja tahma veel 1/2 meetri laiusel alal (42/p ruudu edela- ja lääneosas).

Ruudust 41/n, ahjugaluse nr.1 kõrvalt leiti -69 sm tasemelt keekandja (nr.458) ja samast kõrvalt võtsime ka söoproovi nr.9, mis paiknes munakivistillutise peal.

Ahi nr. 4.

Ruudu 43/n kirde- ja 43/o loodeosas tuli välja suurematest raudkividest ehitatud ahju vare (fotod nr. 10 - 12), mille märkisime numbriga 4 (numbrid on pandud ahjuverede leidmise järelkorras).

Kuna ahju põhjapoolne sein on olnud ehitatud piki ruutude 44/l-n lägunaosa jooksvat hilisema ehitusjärgu hoone vundament, võib arvata, et ahi nr. 4 on kuulumud samuti hilisemasse ehitusjärku, 12. - 13. sajandisse.

Ahjuvere nr.4 asus põhiosas ruudu 43/ o põhjapoolmikus,

ulatudes ka ruudu 43/n kirdenurka ja idaserva keskele ning ruudu 44/o läunaserva. Ahi koosnes suurtest põlemisjälgedega raudkivistest; varasema ehitusjärgu ahjudele (nr. 1, 3) iseloomulikku paeplaatidest salve siin ei tähdeldatud.

Ahjuseina moodustavad raudkivid paiknesid hobuseraua kujuuliselt. Ahju tagumist seina moodustavad raudkivid olid seal juures nihkunud ilmselt oma esialgsest asendist väljapoole.

Ahju pikkus (ilma suuavata) oli 165-170 sm, laius 130-140 sm (sisemised mõõtmed vastavalt $145 \times 65-70$ sm). Ahju pikkus koos suuava moodustavate plaatidega oli 215 - 220 sm. Seinu moodustavad suured raudkivid toetusid tasemele -55-60 sm, paiknedes seega ca 10 sm > kõrgemal ahju nr. 1 põrandaplaadi tasemest. Ahju edelanurk (suuava kõrvale jäädv miltiri jupp) ulatus 57 sm kaugusele 42-43/n-o tikupostist, kagunurk aga 140 sm kaugusele 42-43/o-p tikupostist. Ahju põhjapoolekülg jäi enam-vähem ruutude 43/o ja 44/o piirile. Suuava ulatus 40-50 sm ulatuses üle ruudu 43/n idapiiri lääne poole.

Ahjusuu oli suunatud WSW-poole, ca 10 kraadi rohkem läuna poole, kui ahi nr. 1. Suuava ees ahju põrand oluliselt ei laienenud. Suuava oli markeeritud kahe lapi ti paeplaadiga tasemel -60-66 sm. Nende all, ahjupõrandal algul oli veel liks paksem poolviltu paeplaat, mis vëis moodustada astangu üleminekul toapõrandalt ahjupõrandale. Plaat paiknes -66 sm tasemel. Otsustades taseme järgi, vëis plaat kuuluda aga ka alumisse kihti ning kuuluda kokku siin-seal ahju nr. 4

Limbruses ja kahe ahju (nr. 4 ja 1) vahel kinnispunktist -80 sm tasemel väljaulatuvate poolpöiki paeplaatidega, mis võib-olla on kunagi moodustanud paeplaatidest põrandat.

Ahju põrand koosnes paeplaatidest ja ühest lamedast raudkivist ning asus -55-56 sm tasemel. Põrandaplaadid asetsesid ebatasaselt, olles nihkunud üksteise peale. Ahju põhjapoolse seina keskel ulatus seinast poolviltu välja suurem raudkivi, mis arvatavästi markeeris ahju suuava. Ahju üleminekut ahjuesiseks platoole näis märkivat ka ahju läsunaküljele jäav läsunar ja eriti lääne-suunas sirgete servadega raudkivi, mis võis olla ahjuesine väljaulatuv müürinurk. Kivi läänneservast jäi ahjuesiste plaatide ääreni ca 35 sm, mis oleks seega ahjuesise platoon laiuseks. Raudkivid, mis jäid justnagu müüride pikendusena nimetatud kivist ja selle vastaspunktist veel läänepoolle, kujustasid enesest tõenäoliselt ahjumüüri varingut.

Lisaks müürialusele näis ahjuga liituvat ka sellest lääne poole jäav postiauk (foto nr.11). See paiknes ruudu 44/n läsunaserva peaegu keskosas ning jäi müürialusega ühele joonele. Postiaugu keskpunkt asus 43-44/m-n tikupostist 110 sm ida pool. Postiaugu läbimõõt oli ca 25 sm. Võimalik, et ahju nr. 4 juurde kuulus ka ruudu 43/n idaosas keskel, ahjuavast ca 40 sm eemal paiknevud horisontaalne paeplaat mõõtudega 40 (N-S) x 25 sm, samuti neli -72-76 sm tasemel paiknevad hajali paeplati ahjust läuna ja edela pool (jäärus põrandast?). Ahju seinakividest 35 sm põhja poole

jäi nõgusa pinnaga jahealus, mida oli ilmselt kasutatud vundamendi ehitamisel (foto nr. 12).

Ahju nr. 4 tagune valli varingu kihtr koosnes valdavalt liivasegusest vähestest kividega mullast, ahjule nr. 1 iseloomulik väiksematest kividest varingukiht siin puudus. See viitab ahju nr. 4 hilisemale päritolule, kuna liivasegune muld pärines valli liemistest, hilisematest kihtidest.

*

Ahjudel nr. 1 ja 4 vahel jäääv ala, mis ulatus ida poole poolkaares ca 30 sm ulatuses p-ruutudesse sisse, oli -60-80 sm tasemel täidetud keskmise suurusega kividega, millest osa olid põlenud. Esines nii paer kui ka raudkive läbimõõduga enamasti 10-20 sm. Päris väikesed kivid puudusid. Lade ulatus läänepool n-ruutude idaosani. Võimalik, et tegemist on ahjult (ahjudelt?) varisenud kividega.

-80 sm tasemel oli kahe ahju vaheline ala juba üldiselt kivideta (fotod nr. 17-19), välja arvatud mõned paeplaadid, millest osa olid poolviltu vajunud ja ulatusid siigavamale maa sisse (vt. fotoplaan II, IV, V jt.). Taseme järgi otsustades võiks olla tegu varasemasse ehitusjärku kuuluva paeplaatidest põrandal jäänustega.

*

Juba esimestel kaevamistel torkas silma, et kaevandi KESKOSAS puudusid hooneid ja siin oli vähe jälgi ka ehituskonstruktsioonidest, kui postiaugud välja arvata. Siin oli vallilt alla valgunud sõmer liivanе muld ulatumud kõige kaugemale linnuseõuele, sest siin polnud takistusi hoonete või hoonerusude näol.

44-45/o ruutudes kattis tukkide ja põlenud kividega segatud kihti, mis lasus -70-72 sm tasemel, valli varing. Eriti intensiivne oli see tahmane kih 44/o ruudus ja iseäranis selle läänepoolmikus. Jäi mulje, nagu oleks mingi palk kulgenud rööbiti valliga 46/o ruudu keskel asunud postiaugu (plastise paeplaadi) suunas.

44-45/o ruutude läänervesvas oli rööbiti valliga rida suuri raudkive, mida isegi kahe mehega oli raske välja tõsta. Kõik need kivid paiknesid hallikas kerges mullas ja olid ilmselt siia varisenud ülalt vallilt. Kivide põhi paiknes -80-85 sm tasemel. Nendest kividest lääne pool erilist kiviladet, -sillutisi või -konstruktsioone ei esinenud. Näis, et selles läigus polnud valli taga hooneid. Üle nende kivide oli vallilt valgunud hall kerge täitemuld.

44-45/l ruutudes esines -75-85 sm tasemel, vastu kaevandi seina, umbes ühe meetri läbimõõduga alal põlenud kive, stiit, hulgas savinüükilde, luid. Selle ümber oli sõtkutud, tallatud must muld, milles esines ka luid.

46/l ruudus oli -75-80 sm tasemel üsna palju purustatud loomaluid ning ruudu keskosas savinüükilde (nr. 339, 357). Samast juurest leiti käeväru katkend (nr. 227), ruudu

lääneosast veel rauast õmblusnõel (nr. 232) ja ruudu piiridest pronkstraati (nr. 226), kihvripats (nr. 384), plekitiikk jm. 46/m ruudus ja 47/m ruudu lägunaosas oli -70 - 80 sm tasemel mulla sees hulgaliselt lähutud raudkivide tiikke ja seas ka mõnevõrra kive, mis tules olnud. Need peaksid paiknema hoone B tukikihist madalamal. Tukke endid sellel tasemel enam ei esinenud.

45/l ruudus läppes -90 sm tasemel kõige alumine munakatest koosnev sillutis põhjapoolse hoone (B) läunaseina joone pikendusel (fotod nr. 17-18). Edasi siit kaugemale põhja poole jätkus sellel tasemel muld, milles kive peaaegu polnudki. 45-46/l-m tikust jäi kivistiku serv 30 sm läuna poole.

PÖHJAPOLENE HOONE (B).

Kaevandi PÖHJAPOLESE osa ülemisel HOONEALUSEL, mis paljandus juha esimesel kaevamishooajal, oli ruutudes 48/m-n sõre hall muld segamini vallilt varisenud kividega veel -50 sm tasemel, kui hakkas välja tulema ida-lääne-suunaliselt paiknevaid tuki juppe. Piir kulges ida-lääne-suunaliselt 47/m-n ruutude põhjaosa, kaevandi põhjapoolsest servast 230 sentimeetrit läuna poolt. Siit läuna poole algas põlenud kivide lasu, mis paljandus -15-30 sm tasemelgi.

Põhjapoolse (B) hoonealuse läsunapoolne sein, mis tuli välja üsna selge paekividest vundamendina, läks kaevandi idaseina 10–20 sm 46–47/ruutude piirist põhja pool (fotod nr. 19–22, 24).

Hoone B edelanurgas (tikust ruudu keskkoha poole 120 sm) oli põlenud punase pinnaga paelatakas. Selle kõrval põhja pool oli halli sõredat mulda, milles esines väiksemaid kive. Paekivi oli ~60 sm tasemel, muld aga ulatus ~70 sm tasemeni.

45/l ruudus oli ~60–80 sm tasemel üsna paksus ja tihedas lademes keskmise suurusega (diam. 30 – 40 sm) kive. Kivide vahel oli liivakas hall muld, bulgas üsna palju loomaluid ja söetikke. Siit leiti ~78–80 sm tasemel varrasahelik (nr. 350).

Hoonealusel B oli ruutudes 48/m-n sõre hall muld segamini vallilt varisenud kividega veel ~50 sm tasemel, kui hakkas välja tulema ida-lääne-suunaliselt paiknevaid tuki juppe. Piir kulges ida-lääne-suunaliselt 47/m-n ruutude põhjaosa, kaevandi põhjapoolsest servast 230 sentimeetrit läuna poolt. Siit läuna poole algas põlenud kivide lasu, mis paljandus ~15–30 sm tasemelgi.

Faeplaatide ja ~16mude varing hoonealusel B ahju ja valli vahel näis juba eelmise aasta kaevamisel olevat langenud siia ülalt vallilt. Ka kaevandi põhjapoolse seine profiilis on näha, et ahjutaguse joonest ca 1/2 m ida pool

kivilade 16peb järsult, millest tegime järelduse, et ahi nr.2 paiknes hoone kagunurgas, suuga lääne poole.

VALLI VARING kaevandi kirdeosas koosnes hallist liivakaest mullast, milles esines söetükke ja tuki juppe, samuti paelatakaid, mis ulatusid hoonealuseni B o-ruutude lääneosas. Paekivid esinesid sellest ida pool kahes eritasapinnalises lademes, nagu selgus ka kaevandi ida- ja põhjaseina profiilist. Neid lahtutas paks halli mulla kihit.

48/o ruudus eemaldasime ülalt vallilt alla valgunud mulla ja selle alt tulid -12 sm tasemel ruudu kaguosas välja horisontaalselt paiknevad paeplaadid. 48/n-o ruutudes oli -60 - 80 sm tasemel vahel üsna kerge hall muld, milles esines hõredamalt söetükikesi ja paelatakaid. Leide ja luid siit ei saadud.

47/m ruudu idaosas oli ruudu idapiiriga rööbiti -55-60 sm tasemel 50 sm kaugusel 47/n ruudust tahmane ja söene vööt (tuki jäänus vms.). Pärus ruudu kirdenurgas oli teine tukk, millest sai kogutud selle kaevamisaasta esimene söoproov nr.7. See paiknes -55 sm tasemel.

48/o ruudus eemaldasime ülalt vallilt alla valgunud mulda ja selle alt tulid -12 sm tasemel ruudu kaguosas välja horisontaalselt paiknevad paeplaadid. 48/n-o ruutudes oli -60 - 80 sm tasemel vahel üsna kerge hall muld, milles esines hõredamalt söetükikesi ja paelatakaid. Leide ja luid siit ei saadud.

AHI NR.2.

Põhjapoolse HOONE (B) keskne ehitusjäärus oli AHI NR.2, mis tuli välja juba esimesel kaevamisel 1990.a.

Ruudus 47/n tuli ahjuvare esialgu välja kui üsna vormitu kivihunnik, millel polnud võimalik eraldada selgeid kontuurte. Suured raudkivid, mille diam. oli 35-45 sentimeetrit, pärinesid ilmselt ahjukummist ja seintest ning olid mõned üsna praguliseks põlenud, osa isegi päriskruusaks lagunenud. Osa kive selles kuhillas olid nurgelised, läbitud, teravate servadega. Ahjuvare piir umbes -40-60 sm tasemel jäi 30-40 sm üsna poole 47-48-ruutude piiri, läänepiir aga umbes samapalju m-n-ruutude piirist ida poole. Idapiir ulatus o-ruutudesse. Ahjuvare põhiline kivimass jäi 0 kuni -70 sm tasemete vahel. Igal juhul on see ahjuvare seotud linnuse viimase ehitusjärguga ja selleaegsete hoonetega. -30-35 sm tasemelt leiti põlenud kivide vahelt leiud nr. 532-533.

Ahju üsna- ja lääneküljel olid kivid, peamiselt paekad, hallis vallilt varisenud mullas, millest me ei saanud leide ega loomaluid. Ahjusuu kõrval edelapool oli lademes põlenud raudkive (diam. umb. 10-20 sm). Hoonealuse idaotsal oli rohkesti tuld saanud, roosaks ja punakaks muutunud pinnaga paekive, mis olid siia lange nud üllalt vallilt. Ahju ja seina välisjoone vahemaa oli ligi 100 sm.

47/n ruudus paikneva ahjugaluse ehitus, eriti ahjusu paiknemine sai selgeks, kui -42 sm tasemel jäudsime paeplaatidega sillutatud ahjupõhjani, mille limber paiknesid kaares läuna pool põlenud raudkivid (vt. fotoplaan IX ja fotod nr.20, 21, 27, 28). Viimaste harjad paljandusid juba -10-15 sm tasemel. Ahjupõrandal oli tavalline põlenud ja purunenud kivide ning musta tahmase mulla kihit, millest leide saadi väga vähe, näiteks üks pronksspiraal (nr.539) ja mõned savinöökillid - vt. nr.528, 532, 541. Oldse saadi selle ahjuvare umbert väga vähe leide. Seevastu oli siin vähemaid põlenud kive lisma laialt ja paksus lademes (enam kui 60 sm).

Ahju nr.2 põhjapoolmik oli kivide ärealoopimise käigus osaliselt lähutud (fotoplaan IX). Ahjusu avanes lääne poole. Lääne pool ahjugalust oli ka põlenud kivipuru ja kivistikke kõige enam ja laiemalt alal mustas mullas. Ahjugalusest läuna ja ida pool oli mulla sees 15-25 sm läbimõõduga paelatakaid, mis võivad olla omaaegse põrandajänused. 47/n ruudus oli viimane põlenud kivide lade -35-50 sm tasemel. Silt viimaste peasuuruste põlenud kivide lademe pealt leiti põlenud kivipuru ja tahma seest mõned loomaluud ja paar savinöökilda (nr.528). Viimane leid korjati üles nr. ruudu idaserva keskelt -38 sm tasemelt.

Ahju nr.2 läunapoolne külgsein kulges piki 46-47/n ruutude piiri. Ahju tagasein jäi 47/o ruudu läänervesva ning ahju põhjapoolne külgsein 47/n ruudu ida-lääne-keskteljele. Ahju kirdenurga taga oli poolkaldu suur paks paeplaat

(fotoplaanil IX tähistatud märgiga - x), mis võis algselt olla serviti asendis. Plaadi pikkus oli 55 sm, laius 40 sm ja paksus 9 sm.

Ahjupõrandaks oli suur paeplaat, mis oli pragunenud kolmeks. Ahjupõrandata laius oli 55 sm ja pikkus 120 sm. Põrand (-46 sm) oli veidi kaldu suu poole. Ahjusuu avanes lääne poole ja ahjupõrandat moodustanud suure paeplaadi ees oli väikeste plaatidega sillutatud ahjusuu esine, mis avardus ahju sisemise laiusega võrreldes. Ahjusuus olevad plaadid olid tugevasti punaseks põlenud, samal ajal kui ahjupõhi plaat oli vaid laiguti roosa. Ahjusuu paeplaadid olid 46-47/m-n tikust 80 sm ida pool, ahjupõhi algus sellest 120 sm ida pool.

Ahju nr.2 pildistamise ajal -80 sm tasemel oli kaevandi põhi, st. puutumatu pind ahjusuu plaatide tasemest 35 sm madalamal (vt. fotod nr.20,21, 27). Ahjusuu edelanurga all oli tume sõne viirg (vt. fotod nr.20,27), mille paksus oli 5 sm. Kaevandi pinnal oli ca 80 sm laiune PÖLENUD JA LÄHUTUD RAUDKIVIDE JA PAEKIVIDE VÖÖND, mille suund oli SO-NW. Teine vöönd kulges eelmisega risti SW-suunas. Ahju loodenurga all oli tukkidega põlemiskiht -85 - 88 sm tasemel, edelanurga all aga veidi kõrgemal.

Ahju nr.2 juures oli lademes punakaks põlenud paekive - need asusid -30-40 sm tasemel 46-47/n ruutude idaosas ja 46-47/o- ruutude lääneosas. Ka selle hoonealuse läsunaiseina joonel vundamendiks olnud paekivid olid punaseks põlenud.

Põhjapoolse hoonealuse enam kui 60 sm paksuse (ahjugaluse) kivilademe all oli 10-15 sm paksuselt halli sõredat mulda, kus esines hõredalt kivimunakaid, kuid puudusid leiud ja luud. Selle kibi all paljandus -60-65 sm tasemel (47-48%) paeplaate, mis kohati moodustasid tihedama sillutise (47% ruudu põhjapoolmik). Arvatavasti on see vanema linnuse kih, millest andis juba kõrgemal tasemel märku ahjuvare nr.3 väljatulek.

Ahju nr.2 kõrval põhja ja loode pool oli tuki juppe üsna paksult 47-48/m-n tikuni ja 48/n ruudu keskosani, kitsamalt selle ruudu W-osas isegi kaevandi seina sisse, kus selle allapoole kalduv tume väöt on näha 3-5 sm paksuse kihina.

Hoone B põhja- ja idapoolne seina joon jäid ebaselgeks, sest need jäid kas kaevamata alasse või vallivaringu alla(?) .

Hoonealuse B ja ahju nr.2 vare all paljandus VANEM LINNUSEKIHT, mille jäänuseid me ahju kirjeldamisega seoses juba osaliselt iseloomustasime. Selle kibi keskne ehitusjäärus, mis paljandus osaliselt meie kaevandi piires ruudus 47/1, oli ahjuvare nr.3.

AHI NR.3

paljandus -70 sm tasemel ruudu läunapiirilt alates tihedama kiviladerna, mis osutus ahjuvareks. Leidmise järelkorras sai seda nimetatud ahjuks nr.3 47/1 ruudus

paikneva ahjuvaret lääristavad vertikaalsed paeplaadid hakkasid paistma juba -50 sentimeetri tasemel, kuid siis pole nud võimalik neid veel täpsemalt interpreteerida. Samal tasemel oli ahjuvare kõrval sellest vahetult idas üsna tubarikas kerge "püüilitaoline" muld, milles esines laigutika palju söötükke ja parajalt loomaluid. Selline lade ulatus ahjust enam kui meetri ida poole. Sügavuti ulatus selline kiht kuni -60 sm tasemeeni. Kohati oli selles tubases lademes ka põlenud kive. Ruudu 47/m keskosast leiti mõned savinöukillud (nr. 450). Sellest veidi kagupoole leiti -55 sm tasemelt mitu savinöukilda, mis paiknesid tihedasti, nagu pesadena koos (nr. 451).

Anname allpool ahju piiravate plaatide kirjelduse (vt. fotod nr. 13, 14, 23, 28), riipalju kui neid kaevandi praegustes piires paljandus. Ümbes paarkiimmend sentimeetrit 46-47-ruutude piirist põhja pool oli serviti maasse kaevatud 3-4 paksu paeplaati, mis ahju seinakivide survel olid vajunud lääna poole 45 kraadi all viltu. 47/1 ruudu idaosas oli säilinud ka selle kilje vertikaalne plaat, mille pikkus oli 43 sentimeetrit ja paksus keskmiselt 5 sentimeetrit. Plaadi suund oli SO - NW. Plaadi keskkoht jäi 47/k-1-ruutude piirist 145 sm ida poole (mõõt voolud ruudu keskelt). Selle plaadi ees (ahju sisemuse poole) oli jätkuks seinalle teine paksem (9-11 sm) plaat, mille kagupoolne ots oli lahti murdunud. Selle plaadi pikkus oli 60 sentimeetrit.

Ruudus 48/1 oli ahjuvare kõrval maas lapiti paeplaate, millede peal oli hall liivakas sõre muld, millega leiti vaid

loomaluid. Paeplaatide peal ja vahel oli rohkesti söetükke, sekka ka loomaluid, kuid mitte esemeid. 46/1 ruudu läänepoolmikus tuli 65 sm suuruse sel (mõõdetud kaevandi põhjapoolse seina servast, ca 0,7 m kauguselt kaevandi loodenurgast) esile tahmane, nõgine viirg, mis oli 3-4 sm paks. Kinnispunktist mõõdetuna asus see tahmane kihit ca - 70 sm tasemel.

Ahjust nr.3 kirde pool paljandus PAEPLAATIDEST PõRANDA jäänused. Lapiti ja kulunud pinnaga plaate esines siin 1,5 x 1,5 m suuruse sel alal. Paepõranda kagupiir kulges mõõda ahju kaguseina joont. Põranda tase oli keskmiseltsm. Plaadid olid kuni 5 sm paksused ja läbimõõdult 25 - 40 sm. Põranda peal 46/m ruudu kegumungas oli suur postiauk paekividest kihilutusega, mis paljandus juba esimesel kaevamisaastal (vt. V.Lügas, Põide maalinna 1990.a. kaevamiste aruanne, lk.). See postiauk oli kaevatud vanema ehitusjärgu põrandaplaadini ja toetus sellele. Posti ja sellele toetuvate konstruktsioonide raskuse all oli põrandaplaat veidi vajunud, nii et posti alla jäanud osa serv oli madalamal kui vastaskülje servad, mis olid jälle üles kerkinud. Postiaugu keskpunkt jäi 47-48/l-m tikust 55 sm kirde poole.

Ruudus 46/1 paljandus -85-90 sm tasemel rõöbiti 3. ahju seinaga ruudu keskel söestunud palgi jupp, mille suund oli NOO-SWW. Samast ruudust saime mitmeid leide, mis asusid suhteliselt kivideta mullakihis, hoonealusest B lääne pool - nr. 574 (-87 sm tasemelt) ja 576 (-88 sm tase). Mõlemad olid kedrakeraamika killud. Samas 46/1 ruudus ahju kõrval

paljandus -90-92 sm tasemel tukk, millest võtsime söoproovi nr.11. Selle tuki kõrval samas kihis oli joonornamendiga kaunistatud kausikese tukk (nr.590). Tuki jupp, milles võeti söoproov nr.11, lamas rööbiti ahjuseinaga ja oli 90 sm pikk. Samal joonel paljandus tuki juppe tasemel -85-88 sm veel ruudu 47/n ahjunurga all, ahjupõrande (pealmiseest) tasemest 30 sm siigavamal. Samal joonel tuli tukke välja veel 48/o - ruudu kaguosast paekivide vahelt. Siin olid paeplaadidki punaseks põlenud.

Kas ahjud ehitati vastu seina või seintest (veidi) eemale? Püüdsime sellele kliimusele saada vastust nende ahjuvarede juures, kus seinajähnused olid paremini säilinud. Ahju nr.4 puhul jooksis seina kividest vundament praktilliselt ahju põhjapoolse seina kõrvalt läbi, nii et ahjusein ja seina vundament moodustasid kokku ca 80 sm laiuse kivilademe. Seal, kus üks teiseks üle läks, oli vundamendi ja ahjuseina kivide vahel raske vahet teha. Samas kihis paljandunud ahju nr.2 juures kulges paekividest laotud vundament enam kui 1/2 meetrit 18una pool ahju seina.

Ahjal nr.3 (ruudus 47/1) kulges 18unapoolse seinaga ühel joonel kirde poole jäädv paeplaatidest põrandasillutis. Ei saanud veel päris selgeks, kas sein oli selle pae sillutise välisserv, selle sillutise välisserva kõrval või hoopis põlenud palk 46/1 ruudu kirdenurgas, mis jäi vertikaalselt maasse kaevatud ahjusalve plaatidest ... sm kaugusele.

Nagu väime fotoplaanide põhjal veenduda, eriti 4 eri kohas ja eriaegse aju suuna põhjal langes HOONETE SUUND kaevandi eriaegsetes kihtides üsna kokku. See ei pea muidugi tähenedama, et hilisema linnuse rajamisel oleks arvestatud tollal juba kamara alla kadunud muistseid ehitusjägmiseid. Suuna dikteeris valli vägi selle varemete pikitelje suund konkreetses läigus, mille suhtes rajatud hooned olid reeglina risti vägi rööbiti.

Kaevandi põhjapoolse seina profili kirjeldus:

kaevandi kirdenurk 48/p ruudus ulatus kõige siigavamalt valli sisse ja siit saab valli läbilõikest kõige pikema profili. Kõige ülemine kiht (Ia), mille paksus oli umbes meetri, koosnes puhtast hallist mullast, milles kive ei esine. Selle all oli ilmselt sellega liituv (Ib) vöödiline kiht, mille paksus oli 45 sm. See koosnes mullast, liivast vägi liivasegusest mullast vaheldumisi. See kiht lasus +126 sm tasemel. Ka kolmas kiht (Ic) väiks kuuluda a ja b kihiga kokku. Selle moodustas samasugune kivideta hall liivakas muld nagu Ia kihis. Ic kihil paksus kaevandi nurgas oli 60 sm. 48/o ruudu loodenurgast lääne poole oli I kiht enam-vähem ühepaksune, ühenedes vaid 51 sentimeetrist kuni 30-35 sentimeetrini ruudu 48/l loodenurgas.

II lade algas vallis +75 tasemel ja see koosnes

peamiselt valli paekividest. Profiilis on hästi näha, et need kivid on langenud kõrgemalt - pealmised paelatakad on kukkunud ülepea ja jäetud tihti kaldu. 48-49/o-p tiku kohal oli see lade +51 sm tasemel ja 48/o ruudu keskel +23 sm tasemel. Siin läppes II kihit järsku ära, andes ühe meetri pikkuses läigus maa I kibi materjalile, mis kattis 120 sm stigavusel (48/o põhjapoolse seina keskel) paljanduvat nörka, kaugemal lääne pool aga intensiivsemat tukikihti.

Kaevandi idaseinas paljandus II kihit kaevandi kirdenurgast 4 m läuna poole, katkedes siis järsku.

Umbes 25 sm 48-49/-n/o tikust ida pool muutus kaevandi põhjasein jälle mitmekihiliseks. I kibi all paljandus hõredalt paelatakaid ja sekka ka raudkive sisaldav shukene lade, mis on slinkroonne valli II kihiga. Selle all oli 40 sm (48-49/n/o tiku juures) kuni 20 sm paksune (48-49/m-n tiku juures) halli sõreda ja peale valgunud väikantud mulla kihit (III).

IV kihit 48/n/o ruutude põhjapoolses seinas oli ohtralt tukke sisaldav TULEKAHJU KIHT, mis oli -12 kuni -23 sm tasemel.

IV kihit all paljandus üsna tõmbitud MULDPOGRAND (V kihit), mis sisaldas söetükkikesi ja paeplaate. 47-48/n/o kihvides paljandus see limmarguselt -60 sm tasemel. Seagi oli üsna leiuvaene kihit, andes vaid mõned loomaluud ja mõne savinöukillu (nr. ...). Ilmselt kuulub ahjualus nr.2 ruudus 47/n/o selle põrande juurde ja ahjualust ümbratsev kivilade selle hoone külge.

Kaevandi idaseina profiili kirjeldus (hoonealuse B kohal).

-45/p ruudu keskel oli pealmine mullakiht (I) enam kui meetri paksuselt tavaline hall muld, mille sees oli hõredasti sõetükikesi, kuid puudusid kivid. +35 sm tasemel paljandus põlenud kividega, kivipuruga ja nõega segatud kiht, mille tase langes järsult selle ruudu läänepiiril ning oli seostatav allpoolkirjeldatud nõgise kihiga läänepoolses (45/o) ruudus (vt. käesolev aruanne lk....). 45/o-p-ruutude piiril oli samas ruudus -16 sm tasemel näha ligi klimmekonna sentimeetri paksust NÖGIST PÖLEMISKIHTI, mis ulatus vastu suuremat raudkivi hoonealuse läumaseina joonel 45/o ruudu loodenurgas.

45/p ruudu põlemiskiht oli liena õhukene – kivipuru ja must muld kattis ainult 10-15 sentimeetri paksuselt suurematest paeplaatidest lasu, mis oli selle kivipuru kih all veidi enam kui 1/2 meetri paksuse ülalt vallilt alla libisenud "keelena", mis õhenes 45/o ruutu ühekordseks suurte kivide kihiks.

Kokkuvõttes võib öelda, et LEIUTIHEDUS oli kõige suurem kaevandi edelaosas – ruutudes 41-44/l ja 43/m, kust leiti peaegu pooled selle aasta kaevamisel kogutud leiud. "Epitsenter" oli ruut 43/l. Kui liigiliselt leide jaotada,

siis langes leitud keraamikast (ca 600 kildu) üle poole kaevandi lääneserva - l-ruutudesse, ja veerand m-ruutudesse. Kaevandi idaserv oli üsna leiuutihi, välja arvatud kaevandi kagumurk, kust siiski mõningad leiud koguti. Ilmselt mõjutas leiuutihedust siin vallile lähemale ulatuv hoonealune.

VARASE RAUAAJA LEIDE, mida linnusekihtide alt võis oodata, saadi vähe - üks poolik kulunud kantidega jahvekivi, hilisema ehituse juures ärakasutatud jahvealus ruudus 44/o, teine samasugune jahvealus kaevandi edelanurgas ja keraamikat. Kui esialgse põgusa vaatluse tulemused paika peavad, siis võiks siin olla üle poolseaja killu (ca 60), mida koostise jm. põhjal võiks pidada varasesesse rauaaega kuuluvaks. Osa neist nõudest on valmistatud nn. "rasvastes savist". Kõik nad sisaldavad aga enamasti kas hõredalt jämedaid liivateri või purdu ja on võrdlemisi hooletu pinnatöötusega potid. Esimesed sellised killud leiti kaevandi lääneserva keskelt juba 35 sm silgavuselt, kuid põhiline osa saadi siiski kultuurkihi põhjast. Et Eestis tuntakse vähe viikingiajale vahetult eelnevat asulakeraamikat, siis tuleb kogu selle keraamika dateerimisse varasesesse rauaaega suhtuda teatava ettevaatusega, mida põhjustavad Edela-Soome dateeringud. On ju mitmel Edela-Soome muistisel, mis seal on dateeritud Merovingiaega või isegi juba viikingiaega, samasuguse koostisega keraamikat, mis meie asetaksime pigem varasesesse rauaaega. Samal ajal tuntakse meil tänu arvukate

selleaegsete kalmete materjalilile varase rauaja keramikat siiski tunduvalt paremini, kui Soomes, kust seda on leitud peamiselt asulatest.

KOKKUVÖSTE: Pöide maalinna 1992. a. kaevamised toimusid hõrjumatult rasketes majanduslikes ja Ajaloo Instituudi direktori poolt avaldatud vastutötötamise tingimustes, kuid olid edukad nii tööde mahu kui ka teaduslike tulemuste poolest. Tulemused viitavad tössiasjale, et meie linnuste dateerimine välimuse järgi ei ava alati kogu nende tekkelugu ja varasemaid ehitusjärke. Ollatusi võib siндida isegi nii shabloonse välimusega linnuste juures, nagu seda on Saaremaa muinasa ja 16. sajandi keskpaigast kuni II aastatuhande alguse suurte maalinnade ja tugevasti kindlustatud väikeste linnusteni on küllaltki liigestamata sajandite kaupa, siis Saaremaa (Asva, Pöide) ja Loode-Eesti (Padise Vanalinnamägi, Iru) linnuste materjal vñimaldab eristada vahetult viikingiajale eelnevast ja seda sisse juhatavat etappi, mis on dateeritav 8. sajandisse ja 9. sajandi algusesse. Juhtvormideks on joonornamendiga kaunistatud kausikesed ja viirutatud kolmnurkade vööndiga seina ülaosas ornamenteritud siledapinnalised sirgeseinalised potid abneeva suuosa ja plist ja servaga. Käesolevaks ajaks on Eestis sellesse aega dateeritavaid linnuseid vñimalik nimetada kõmmekond, ja see kõneleb rahututest aegadest Eestis juba ajal, mis peaks

traditsioonilise skeemi järgi olema viikingite läände suunatud retkede ajaks. Uute Merovingi või Vendeliaja linnusekohade avastamine on rahvusvaheliselt suurt huvi pakkuv, sest Skandinaavias on tollest ajast päritnevaid linnuseid leitud nii vähe, et neid võiks ühe käe sõrmedel üles lugeda.

Eeloleval hooajal tuleb kaevamine tingimata lõpetada, sest kaevandi kõrgem sein on muutunud varisemisohlikuks. Käitlemaata pakulis Pöide maaliruna edasine kaevamine suurt huvi, eriti vanemate ladestuste töttu, kuid ilmselt tuleb selleks oodata eesti arheoloogia jooks paremaid aegu. Kull aga on soovitatav kaevandi loodeosa laiendada 5-6 m² ulatuses, et saaks tervena fikseerida ahjupõhja, mis ulatub osalt kaevamata alasse, kuid mis suuremas osas sai juba käesoleval suvel välja puhastatud. Niimoodi, tervikuna, oleks ahju-varemeid hõlpsam interpreteerida.

SÖEPROOVID 1992.

Selle aasta kaevamisel võtsime viis söeproovi, mis rahapuuduse sel polnud veel ära määratud käesoleva aruande koostamise ajaks. Proovid, millest ülalpool ka juttu oli, said numbrid 7-11. Anname allpool kokkuvõetliku kirjelduse söeproovide võtmise kohtadest:

SÖEPROOV nr.7 (47/m) — 47/m ruudu idaosas paljandus ruudu idapiiriga rööbiti -55-60 sm tasemel 50 sm kaugusel 47/n ruudust tahmane ja söene võöt (tuki jäänus?). Pärüs ruudu kirdenurgas oli tüise tukk, millest sai võetud selle aasta esimene söeproov. Tukk paiknes -55 sm tasemel.

SÖEPROOV nr.8 (43/m) koguti tukist, mis paiknes alumise munakate kihि peal olevast mullakihist -68 sm tasemel ruudu 43/m loodenurgas ja see peaks olema dateeriva väärtusega alumise kihि suhtes.

SÖEPROOV nr.9 (41/m). Ruudust 41/n leiti ahjugaluse kõrvalt -69 sm tasemelt keekandja (nr.458). Samast kõrvalt võtsime söeproovi nr.9, mis paiknes munakivisillutise peal.

SÖEPROOV nr.10. Ahju nr.1 juurest, 80-85 sm 41-42/n-o ruudu ahjugaluse tagaseina pliistplaatist ida pool jooksis sellega rööbiti ca 1,5 m pikkune tukk, mis asus 41-42/o-p-tikust 15 sm lääne pool ja -68-70 sm tasemel. Sellest võtsime söeproovi nr.10.

SÖEPROOV nr. 11 (46/1). Ruudus 46/1 ahju kõrval paljandus -90-92 sm tasemel tukk, millest vätsime söoproovi nr. 11. Tuki jupp, milles väeti söoproov nr. 11, lamas rööbiti ahjuseinaga ja oli 90 sm pikk.

FOTOD R.KÄRNER (1992/juuli 29)

I film:

1. Ahri nr.1 - pildistatud edelaest (kaevandi servalt)
2. Ahri nr.1 - pildistatud 41/m ruudust.
3. Ahri nr.4 - pildistatud 43/m ruudust.
4. Kaevandi läunapoolmik (-80 sm tasemel) - pildistatud lääne poolt
5. Põhjapoolse hoone (B) läunapoolne sein -80 sm tasemel - pildistatud SWW poolt
6. Ahri nr.2 - pildistatud lääne poolt.

II film:

1. Postiauk ja sillutis ning ahri nr.3 ruudu kagumurgas 48/m - pildistatud loodest.
2. Ahri nr.3 - pildistatud kagu poolt.
3. Varing 46-48/o-p ruutudes - pildistatud läsuma poolt.
4. Jahvealus 44/o ruudus - pildistatud kirde poolt.
5. Postiauk läunapoolse hoone põhjapoolse seina vundamendis 44/m ruudu läsumaosal.
6. Ahju-esine sillutis

R.KÄRNERI FOTOD (1992/aug. 5):

1. 45/k ruudust pildistatud kirde poole: tukk - ahjuserv - taga hilisem ahri.
2. 45/m ruudust pildistatud NW poole: tukk - ahjuserv ca -90 sm tasemel.

3. Vaade kaevundi lääneservale -90 sm tasemel paljandunud kivistikust - pildistatud N-poolt.

Fototahvlite (I-XVII) allkirjad:

1. Vaade Pöide maalinna kaevandile 1992.a. kaevamiste lõppfaasis (-80 tasemel). Kõrgemad vared on ahjuude jäärnused. Pildistatud edelast.
2. Sama, mis nr.1. Pildistatud läänest.
3. Vaade Pöide maalinna kaevandi läunosalale läänest -80 sm tasemel. Näha munakatest kivistik, mille pealt tulid varased leitud.
4. Sama mis nr.3. Pildistatud vertikaalselt ülalt alla. Valged jooned kulgevad ruutude 42-43 ja 43-44 ning m-n ruutude piiri mõõda.
5. Vaade Pöide maalinna ahjuvarede nr.1 ja 4 (tagaplaanil) väljapuhastamisele edelast.
6. Esiplaanil Pöide maalinna 1992.a. kaevandi ahjuvare nr.1 väljapuhastatuna.
7. Pöide maalinna ahjuvare nr.1 väljapuhastatuna 1992.a. Pildistatud SW poolt. Esiplaanil näha munakatest kivistik.
8. Vaade ahjuvarele nr.1 (esiplaanil) ja kaevandi keskosale kagust. Kaevandi tase ca -80 sm.

9. Vaade ahjuvaredele Pöide maalinna kaevandi läunaotsas. Pildistatud edelast.
10. Ahjuvare nr.4 Pöide maalinna kaevandis 1992.a. Kaevandi pind -80 sm tasemel.
11. Pöide maalinna ahjuvare nr.4, pildistatud loodest. Esiplaanil suur postiauk paalatakatest kiilustikuga. Ahju vasakpoolse nuka taga näha valge nõgus jahvekivi alus. Maapind kaevandis -80 sm tasemel.
12. Sama mis eelmine, kuid pildistatud kirdest. Esiplaanil nõgus jahvealus.
13. Pöide maalinna ahjuslus nr.3 ruudus 47/1. Pildistatud kagust. Näha vertikaalsetest paeplaatidest ahjusalve, mis sisemiste kivide survel on väljapoole kaldu vajunud.
14. Pöide maalinna ahjuvare nr.3 -80-90 tasemel. Esiplaanil näha ahjuseinaga rööbiti jooksev tukk 46/1 ruudus.
15. Vaade Pöide maalinna kaevandile munakatest kivistiku väljapuhastamise ajal.
16. Sama, mis nr.15.
17. Pöide maalinna kaevandi läänneserva keskosas paljandunud munakatest kivistik l-ruutudes -80 ja -90 sm tasemeil.
18. Pöide maalinna kaevandi keskosa idast ülalt: esiplaanil liivakas kivideta ala, mis -80 sm tasemel ja taga kaevandi

Läänneservas siigavamal paljandunud munakaktest kivistik. Pildi parempoolses ülemises nurgas paistab ahjuvare nr.3.

19. Vaade Pöide maalinna kaevandi N-osas paljandunud hoonealuse läunaseina joonele, kus paekividest fundament. Pildistatud SWW poolt. Kaevandi idaseinas on näha, kuidas hoonealusel paiknenud kivilasu jookseb valli sisse seina joonel.

20. Ahjuvare nr.2, pildistatud lääne poolt. Ahjupõrandal paeplaat, paremal seina moodustanud raudkivid (vasakul ja taga olnud raudkivid on juba eemaldatud). Ahju limbris on võetud juba -80 sm tasemele - vt. ahjuplaadi all olevaid kihte.

21. Pöide maalinna ahjuvare nr.2. Esiplaanil on kaevandi pind siigavamaks võetud ja paljandub vanem kivilade.

22. Sama, mis nr.21, kuid pildistatud kaugemalt SWW poolt. Ees vasakus nurgas on näha ahju nr.3 vertikaalsed plaadid, neist paremal ülal vanem kivilade ja selle taga ahjuvare nr.2.

23. Pöide maalinna kaevandi loodenurk -90 sm tasemel. All servas näha 47/1 ruudus paiknev ahjuvare nr.3 ja sellest vahetult kirde poole jäätv paeplaatidest sillutis. Pildi ülemises servas on näha ülemise kihि ahjuvare nr.2. Selle ahju suu ees on maapind kaevatud juba -80 ja -90 sm tasemele.

24. Pöide maalinna kaevandi põhjapoolse otse ehitusjäärused, pildistatud vertikaalselt alla. All servas näha vanema ehitusjärgu kiviplaatidest sillutist postiauguga, keskel — ahjuvare nr.2, ülal — kaevandi kirdenurka kivilasuga.
25. Pöide maalinna kaevandi põhjapoolne ots, pildistatud ülalt alla -90 sm tasemel pärast ahjuvare nr.2 eemaldamist. Näha ühtlane hõre kivistik.
26. Pöide maalinna kaevandi kirdenurk -90 sm tasemel. Pildistatud edelast.
27. Pöide maalinna põhjapoolse hoonealuse seinajoon (paremal) koos ahjualusega nr.2, mille alla jooksevad vanema ehitusjärgu tukid (vasakult, ahju nr.3 kõrvalt).
28. Vaade Pöide maalinna kaevandi loodenurgale loodest: paremal ahjuvare nr.3, paremal — ülemise kihri postiaugu kilutus, mis tugineb alumise kihri paepõrandale ja taga vasakul — ahjuvare nr.2.
29. Vaade Pöide maalinna kaevandi põhjaseina idapoolsesse otsale, kus näha kivide varingu kiht.
30. Pöide maalinna kaevandi kirdenurk, pildistatud edelast. Esiplaanil maapind -80 sm tasemel, tagapool siigavam.

31. Pöide maalinna kirdenurk, esiplaanil maapind -90 sm tasemel. Pildistatud edelast.
32. Pöide maalinna kaevamiste filmimine Karl Kello juhatuse sel. Kaevajad puhastavad välja ahjuvaret nr.3.
33. Tulease kaevandi läunapoolses seinas, kaevandi edelanurgas. Esiplaanil näha mõned serviti maa sees piisti paeplaadid. Selle tuleaseme põhi ulatub vanema linnuse kultuurkihi tavalisest põhjast siigaväemale.
34. Üksikud paeplaadid kaevandi edelanurgas -80 sm tasemel - jäänus vanema kihiga paepõrandast? →

Publikatsioonid:

1. Kuriiv, M. Põide kihelkonna kadumud hiilgusest: viikingiaegne linnus Kahutsi maalinnal. — ajalehes Meie Maa, nr., 34, 21. aug. 1992, lk. 5 (samas joonis merovingiaja ja viikingiaja alguse keramikast).

2. Lüugas, V., Mägi-Lüugas, M. — Eesti TA Toimetised (triikis).

Tallinnas, 1992–1993

V. Lüugas

M. Mägi-Lüugas

40
11

1.

2.

6
B

4

3.

4.

II

5.

6.

IV

43

7.

8.

V

4

9.

10.

11.

12.

13.

14.

47
VIII

15.

16.

18

17.

18.

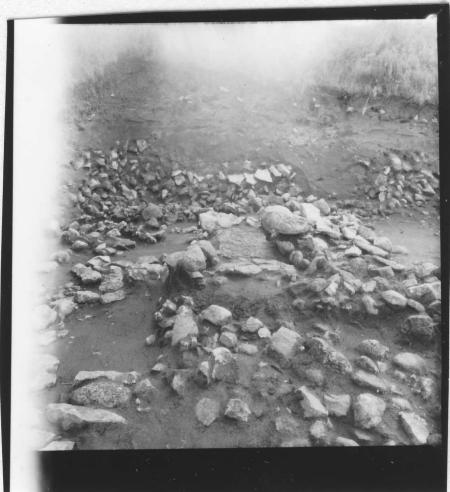
X

19.

20.

XI

21.

22.

|XII|

23.

24.

XIII

52

25.

26.

27.

28.

29.

30.

XVI

31.

32.

XVII

56

33.

34.